

II

VOJNO-POLITIČKA SITUACIJA NA BALKANU KRAJEM SEPTEMBRA 1944. GODINE

U septembru 1944. godine vojno-politička situacija na balkanskom pravcu razvijala se u korist Sovjetskog Saveza i jugoslovenskog narodnooslobodilačkog pokreta.

U proleće te godine sovjetske jedinice su odnele novu veliku pobedu nad nemačko-fašističkim zavojevačima na jugu: oslobodile Ukrajinu na zapadnoj obali Dnjepra i ušle u severnu Rumuniju.

Rumunija i Bugarska, kao i druge zemlje Balkanskog poluostrva, u planovima hitlerovaca zauzimale su posebno mesto. Iz ovih zemalja hitlerovci su se snabdevali naftom, boksitom, gvozdenom i obojenom rudom i drugim stratezijskim sirovinama. Samo za četiri godine, od jeseni 1940. do 22. avgusta 1944, hitlerovska Nemačka je izvezla iz Rumunije 13 miliona tona naftinih derivata, milion i po tona žita, stotine hiljada grla stoke.

Oružane snage Rumunije i Bugarske iskorišćene su u interesu fašističke Nemačke. Jedinice kraljevske Rumunije učestvovala su u ratu protiv SSSR-a, a jedinice carske Bugarske imale su okupatorsku ulogu u Jugoslaviji i Grčkoj.

Balkanske zemlje kao štit su zaklanjale vojnoindustrijsku bazu Nemačke koja se nalazila na južnom delu nemačke teritorije, u Austriji i u Čehoslovačkoj. Realna mogućnost prodiranja Crvene armije u dubinu Balkanskog

poluostrva pojačavala je uznemirenost hitlerovske klike zbog bezbednosti svojih mnogobrojnih vojnih fabrika. Zato su nemačko-fašistička komanda i reakcionarne vlade Rumunije i Bugarske preduzimale odlučne mere da ne dozvole sovjetskim jedinicama da izbiju na Balkan. Hitlerovska Nemačka je težila da po svaku cenu uguši antifašistički pokret koji je jačao na Balkanu. U isto vreme narodne mase, pod rukovodstvom Komunističkih partija, sve šire su razvijale borbu protiv fašističkog režima i osvajačkog rata.

U vezi sa prenošenjem ratnih dejstava na teritoriju Rumunije, vlada Sovjetskog Saveza je još 2. aprila 1944. objavila sledeće: »Sovjetska vlada obaveštava da su jedinice Crvene armije, u nastupanju, goneći nemačku vojsku i rumunsku vojsku koja je s njom u savezu, prešle na nekoliko mesta reku Prut i stupile na rumunsku teritoriju. Vrhovni komandant Crvene armije izdao je naređenje sovjetskim jedinicama da gone neprijatelja do konačnog njegovog uništenja i kapitulacije. Istovremeno je sovjetska vlada izjavila da njoj nije cilj da prisvoji neki deo rumunske teritorije ili da menja postojeće društveno uređenje Rumunije, i da je ulazak sovjetskih jedinica na teritoriju Rumunije uslovljen isključivo ratnim potrebama i neprijateljskim otporom koji se nastavlja«.¹

Ova izjava je imala ogroman uticaj na jačanje anti-ratnih i antifašističkih raspoloženja rumunskog naroda i vojske i bila je novi podsticaj za jačanje narodnooslobodilačkog pokreta u zemlji.

Komunistička partija Rumunije odlučno je istupila protiv fašizma i antisovjetskog rata; stvoren na njenu inicijativu, jedinstveni radnički front je bio osnova za dalju konsolidaciju svih patriotskih snaga u borbi protiv fašizma i rata.

U junu 1944, pod pritiskom širokih narodnih masa, bio je stvoren nacionalnodemokratski blok od četiri partije: komunističke, socijaldemokratske, narodno-caraniističke i narodno-liberalne.

¹ Istorija velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941—1945, tom 4, Voenizdat, 1963, str. 255.

Osnovu za zajedničke akcije ove četiri partije činili su: zahtevi za brzo zaključivanje primirja, izlazak iz rata na strani Nemačke i prelazak na stranu antifašističke koalicije, isterivanje okupatora, uspostavljanje nacionalne nezavisnosti i suvereniteta, likvidacija diktature Antoneskua i zamenjivanje ove diktature demokratskim uređenjem.²

Zahvaljujući aktivnom delovanju Komunističke partije u zemlji se u leto 1944. počela širiti partizanska borba, organizovani su borbena patriotski odredi i vršene su pripreme ovih odreda za oružani ustanak. Samo u Bukureštu, od juna do avgusta, njihov broj je porastao na oko 50.³ Odredi su vršili smeđe diverzije u pozadini nemačko-fašističke vojske.

U avgustu 1944. jedinice 2. i 3. ukrajinskog fronta, u sadejstvu sa Crnomorskom flotom, uništile su u rejonu Jaš — Kišinjev veliku strategijsku grupaciju nemačko-fašističkih snaga, grupu armija »Južna Ukrajina«, sastava: 8. i 6. nemačka, 4. i 3. rumunska armija, koje su brojale 47 divizija (od njih 24 nemačke i 23 rumunske), 7618 topova, 404 tenka, 810 aviona.⁴

Pod uticajem sjajnih pobeda Crvene armije, demokratske snage Rumunije, pod rukovodstvom Komunističke partije, podigle su 23. avgusta oružani ustanak i zbacile fašistički režim Antoneskua. Tako je počela narodno-demokratska revolucija, i zahvaljujući njoj u zemlji je uvedeno narodno-demokratsko uređenje. Sledećeg dana Rumunija je izašla iz rata na strani fašističke Nemačke.

Narodni komesarijat spoljnih poslova SSSR-a ponovo je 25. avgusta 1944. potvrdio izjavu sovjetske vlade datu u aprilu iste godine i istakao da je »pomoć rumunske vojske jedinicama Crvene armije u likvidaciji nemačkih snaga jedini način da se uskoro prekinu borbe na teritoriji

² Istorija velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941—1945, tom 4, str. 257.

³ Isto.

* Isto, str. 259.

Rumunije i da Rumunija zaključi primirje sa savezničkom koalicijom».⁵

Rumunska armija je 25. avgusta počela borbu protiv nemačko-fašističkih jedinica.

Jedinice 2. ukrajinskog fronta su 31. avgusta ušle u Bukurešt, prestonicu Rumunije. Stanovnici grada radosno su dočekivali sovjetske borce — oslobodioce, zasipali ih cvećem, nagrađivali razdraganim pljeskanjem.

Nastavljajući nastupanje, jedinice 2. ukrajinskog fronta su se kretale preko teritorije Rumunije u pravcu Turn-Severina, prema jugoslovenskoj granici, i u Transilvaniju, prema mađarskoj granici.

Jedinice 3. ukrajinskog fronta približavale su se rumunsko-bugarskoj granici. Goneći neprijateljske jedinice koje su se povlačile, one su u rejonu grada Keleraša (na obali Dunava) zarobile oko šest hiljada nemačko-fašističkih vojnika i oficira, od kojih je većina bila iz Bugarske prebačena na teritoriju Rumunije radi zauzimanja Bukurešta. Sledećih dana jedinice su oslobodile Dobrudžu. Stanovnici su sa ogromnom radošću dočekivali sovjetske vojnike.

Trećeg septembra 1944. jedinice 3. ukrajinskog fronta su izbile na rumunsko-bugarsku granicu.

Treba istaći da je još u proleće 1944. u carskoj Bugarskoj vladala atmosfera političke nestabilnosti. Izbijanje Crvene armije na Dnjestar i u severnu Rumuniju izazvalo je u vodećim krugovima u Bugarskoj razdor i zbrku.

Onaj deo bugarske buržoazije koji je sa fašističkom Nemačkom bio ekonomski i politički usko povezan — bio je i dalje za savez sa njom. Drugi deo je mislio da spase sebe i fašistički režim u Bugarskoj okupacijom zemlje od strane anglo-američkih jedinica.

I baš zbog ovoga, bez obzira na diplomatske odnose između Bugarske i SSSR-a, profašistička vlada je pružala utočište hitlerovskim vojnicima i oficirima koji su bežali sa Krima i iz Ukrajine. Štaviše, nemačko-fašistička komanda je široko iskorišćavala bugarska transportna sred-

⁵ »Pravda«, 25. 8. 1944.

stva za evakuaciju svojih razbijenih trupa sa sovjetske teritorije, kao i bugarske luke i aerodrome za vođenje ratnih dejstava protiv SSSR-a.

U luci Varni u junu 1944. nalazilo se nekoliko hiljada nemačkih vojnika i oko 60 nemačkih ratnih brodova, među kojima podmornice i hidroavioni.

Vlada SSSR-a je bugarskoj vladi više puta upućivala odlučne proteste, zahtevajući od nje da odmah obustavi vojnu pomoć Nemačkoj. Međutim, bugarska vlada je i dalje vodila antinacionalnu, prohitlerovsku politiku.

Antinacionalna politika vodećih krugova i ekonomska situacija u zemlji, koja se u avgustu 1944. oštro pogoršala, izazvale su jaku ozlojeđenost narodnih masa. Hiljade radnika i seljaka stupale su u partizanske odrede. U leto 1944. u Bugarskoj je dejstvovalo 11 partizanskih brigada i 37 odreda, ukupno 18.300 ljudi.⁸

Za borbu protiv partizana angažovane su velike snage. Međutim, svi pokušaji profašističke vlade Bugarske da uguši partizanski pokret propali su. Bugarski narod, pod rukovodstvom Komunističke partije, nastavio je borbu protiv fašističkog režima u zemlji, za mir i prijateljstvo sa Sovjetskim Savezom.

Petog septembra sovjetska vlada je uputila carskoj bugarskoj vladi notu u kojoj je isticala da je sovjetska država više od tri godine trpela situaciju u kojoj je »Bugarska aktivno pomagala Nemačku u ratu protiv Sovjetskog Saveza. . . Zbog toga sovjetska vlada smatra da ne može i dalje održavati odnose sa Bugarskom, kida sve odnose sa Bugarskom i izjavljuje da se ne samo Bugarska nalazi u ratu sa SSSR-om, jer se ona u stvari i ranije nalazila u ratu sa SSSR-om, nego će i Sovjetski Savez odsada biti u ratu sa Bugarskom«.⁷

Posle objave rata Sovjetski Savez, želeći da omogući carskoj bugarskoj vladi da prekine odnose sa hitlerovskom klikom, nije odmah otpočeo vojna dejstva protiv Bugarske.

⁸ Istorija velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941—1945, tom 4, str. 297.

⁷ »Izvestija« od 6. 9. 1944.

Kao što je poznato, bugarska vlada nije iskoristila pruženu joj mogućnost. Šestog septembra ona je dala dve protivurečne izjave. U prvoj je saopštila odluku da prekine veze sa fašističkom Nemačkom i da od Sovjetskog Saveza zatraži primirje, a u drugoj je sasvim prećutno zaobišla pitanje o kidanju veza sa fašističkom Nemačkom.

Prema tome, bugarska vlada je nameravala da i dalje podržava fašističku Nemačku, pružajući utočište hitlerovskim oružanim snagama na teritoriji Bugarske.

U ovakvoj unutrašnjoj političkoj situaciji, CK bugarske Komunističke partije, na vanrednom zasjedanju Politbiroa od 5. septembra, izradio je konačan plan ustanka. Sledećeg dana su CK bugarske Komunističke partije i Nacionalni komitet Otečestvenog fronta pozvali narod u borbu za svrgavanje profašističke vlade Muravieva i za obrazovanje vlade Otečestvenog fronta. Po celoj se zemlji raširio talas masovnih štrajkova i demonstracija, koji su se u mnogim gradovima završili oružanim sukobom s policijom.

Protiv nemačko-fašističkih trupa otpočeli su ofanzivu partizanski odredi i brigade Narodnooslobodilačke vojske, koji su zauzimali čitave oblasti i u njima uspostavljali vlast Otečestvenog fronta.

Ujutru 8. septembra jedinice 3. ukrajinskog fronta prešle su rumunsko-bugarsku granicu. Bugarska vojska nije im davala nikakav otpor, a narod Bugarske dočekao je svoje oslobodioce oduševljeno, sa cvećem i crvenim zastavama.⁸ Crvena armija je pružila pomoć bugarskom narodu da se oslobodi od hitlerovskog ropstva.

Devetog septembra je bugarski narod, pod rukovodstvom Komunističke partije, digao oružani ustanak protiv fašizma, zbacio fašistički režim u zemlji i obrazovao vladu Otečestvenog fronta, koja je objavila rat fašističkoj Nemačkoj.

Jedinice 3. ukrajinskog fronta širokim frontom su se probijale preko teritorije Bugarske, oslobađajući gradove i sela. Samo prilikom zauzimanja grada Razgrada zarobljene su četiri hiljade nemačko-fašističkih vojnika i ofi-

⁸ Arhiv MO SSSR, f. 243, op. 32283, d. 12, list 364.

eira. U sadejstvu sa Crnomorskom flotom, jedinice su oslobodile grad i veliku luku na Crnom moru — Burgas. Sada je čitavu obalu Crnog mora do turske granice kontrolisala Crnomorska flota.

Posle pobeđe septembarske revolucije u Bugarskoj, vlada Otečestvenog fronta je pristupila reorganizaciji stare armije u Narodnu armiju, u koju je stupilo više od 40.000 dobrovoljaca.⁹ Jezgro Narodne armije obrazovali su partizani. Znatan broj oficira bivše carske vojske prešao je na stranu vlade Otečestvenog fronta. Najreakcionarnije orijentisani oficiri zamenjeni su komandantima partizanskih odreda. Veliku ulogu u obezbeđivanju borbene gotovosti armije, njenog visokog moralnog duha, odigrali su pomoćnici starešina za politički rad. U sve jedinice, na molbu bugarske vlade Otečestvenog fronta, sovjetska komanda je uputila vojne savetnike koji su imali veliko borbeno iskustvo. Sve ove mere podigle su borbenu sposobnost bugarskih jedinica.

Poraz hitlerovskih trupa u Rumuniji i Bugarskoj stvorio je povoljne uslove za duboko obuhvatanje čitavog južnog krila nemačkog strategijskog fronta. Za sovjetske jedinice otvoreni su putevi u Mađarsku — na teritoriju poslednjeg nemačkog saveznika u Evropi, stvorene su mogućnosti za pružanje neposredne pomoći savezničkoj Jugoslaviji i Čehoslovačkoj. Stvoreni su povoljni uslovi za širenje borbe protiv hitlerovskih porobljivača u Albaniji i Grčkoj.

Na taj način, razbijanje jaško-kišinjevske neprijateljske grupacije dovelo je do korenite promene političke i strategijske situacije na Balkanu. To se ogledalo pre svega u tome što su narodi Rumunije i Bugarske, oslobođeni od nemačko-fašističkog jarma, mogli pod rukovodstvom komunističkih partija svojih zemalja da stupe na nov, demokratski put razvitka.

Trudbenici Rumunije i Bugarske duboko su zahvalni Sovjetskom Savezu i njegovim oružanim snagama koje su odigrale odlučujuću ulogu u njihovom oslobođenju od fašističkog ropstva.

⁹ Istorija velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941—1945, tom 4, str. 308.

Vojno-politička situacija u Jugoslaviji sredinom 1944. godine veoma se povoljno razvijala u korist narodnooslobodilačkog pokreta. Odluke Drugog zasedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i postignute pobeđe imale su odlučujući uticaj na dalje jačanje nove Jugoslavije kako u vojnom tako i u političkom pogledu. Na međunarodnom planu Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije vodio je u to vreme odlučujuću bitku za afirmaciju tekovina revolucije i za priznanje nove Jugoslavije.

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, koja je do tada bila oslobodila veliki deo zemlje, imala je sredinom 1944. godine 39 divizija (u sastavu 12 korpusa ili pod neposrednim rukovodstvom glavnih štabova NOVJ), znatan broj samostalnih brigada i partizanskih odreda i ratnu mornaricu. Celokupne oružane snage Jugoslavije brojale su oko 350.000 boraca.

Prema organizaciji jedinica i komandnih organa, prema načinu i formi borbenih dejstava kao i prema visokom ofanzivnom duhu, iskustvu i načinu rukovođenja Narodnooslobodilačka vojska je u to vreme predstavljala jaku vojnu organizaciju sa specifičnim odlikama armije koja se stvarala kroz specifičan oblik rata, na principima partizanske taktike i organizacije. Njene jedinice su imale lako naoružanje i bile vrlo pokretljive. U glavnom to su bile pešadijske (streljačke) jedinice sposobne za samostalna dejstva.

Njihovo naoružanje¹⁰ činilo je oružje oteto od neprijatelja ili dobijeno od zapadnih saveznika. U to vreme u jedinice NOVJ počelo je da dolazi oružje i borbena teh-

¹⁰ O naoružanju jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije može se suditi prema sledećim primerima: u leto 1944. g. 1. proleterska divizija imala je 3064 puške, 319 puškomitraljeza, 289 automata, 39 minobacača raznog kalibra, 8 protivtenkovskih pušaka, 2 protivtenkovska topa 47 mm, 2 brdska topa 75 mm; 6. proleterska divizija — 2596 pušaka, 224 puškomitraljeza i 34 mitraljeza, 112 automata, 40 minobacača, 4 protivtenkovske puške, 1 protivtenkovski top 47 mm, 2 brdska topa 75 mm; 4. korpus — 8208 pušaka, 477 automata, 456 puškomitraljeza i 146 mitraljeza, 73 minobacača, 10 protivtenkovskih pušaka, 15 protivtenkovskih topova, 12 protivavionskih mitraljeza, 6 poljskih oruđa i 8 haubica.

nika iz Sovjetskog Saveza. Korpusi su u to vreme bili najveće operativno-taktičke jedinice NOVJ. Pored borbenih jedinica, u sastavu korpusa bili su i teritorijalni organi (korpusne vojne oblasti, komande vojnih područja, komande mesta i dr.), koji su sprovodili mobilizaciju, rukovodili snabdevanjem operativnih jedinica, održavali red na oslobođenoj teritoriji itd.

Uspešan razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u zapadnim delovima Jugoslavije i povoljna vojno-politička situacija na susednim ratištima doprineli su daljem razvoju antifašističke borbe u Srbiji, Vojvodini, na Kosmetu i u Makedoniji, što je omogućilo da se tamo formira više novih brigada i divizija. Vojničko i političko jačanje narodnooslobodilačkog pokreta u ovim krajevima ozbiljno je ugrozilo interese okupatora, izazvalo zbrku i zbunjenost u redovima domaćih izdajnika.

Prodor Crvene armije preko Rumunije nagoveštavao je odlučnu bitku za jugoistočnu Evropu i za uspostavljanje jedinstvenog fronta saveznika na Balkanu, u kome bi Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije bila karika koja bi vezivala front anglo-američke vojske u Italiji sa sovjetskim frontom. U to vreme u Srbiji su postojala dosta jaka uporišta četnika oko kojih su se okupljali ostaci razbijene jugoslovenske buržoazije. Reakcionarni krugovi na Zapadu smatrali su četnike gospodarima Srbije i priželjkivali da pomoću njih povrate kralja i emigrantsku vladu u Jugoslaviju, zbog čega je, pored isterivanja okupatora, četnike trebalo što pre konačno uništiti.

Zahvaljujući geografskom položaju, Srbija je u vojničkom pogledu uvek predstavljala najvažniju oblast na Balkanu. Nemačko-fašistička komanda je za sve vreme trajanja drugog svetskog rata držala ovde znatne snage okupacione vojske. Posle prodora Crvene armije preko Rumunije i Bugarske i njenog izbijanja na Dunav, Srbija je za nemačku komandu postala još značajnija. Na njenim istočnim granicama hitlerovci su nameravali da obrazuju odbrambeni front protiv sovjetskih jedinica i da, pod njegovom zaštitom, preko Srbije izvuku svoje jedinice iz Grčke i Makedonije radi sjedinjenja sa glavnim snagama.

Bilo je jasno da će nemački okupatori pokušati da po svaku cenu zadrže Srbiju u svojim rukama.

S obzirom na sve to, u leto 1944. godine vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije usmerio je glavni pravac ofanzivnih dejstava u Srbiju. Namera mu je bila da s jakim snagama iz Crne Gore, Sandžaka i istočne Bosne prodre u Srbiju i, uz pomoć tamošnjih snaga, ovlada njome. S tom krupnom strategijskom zamisli u okviru Jugoslavije poklapao se i zadatak da se razbiju poslednja jača uporišta četnika i drugih kvislinga u Srbiji.

Srbija je i ranije imala istaknuto mesto u planovima Vrhovnog štaba. »Nas nikada, za čitavo vrijeme što smo bili van Srbije« — napisao je drug Tito — »nije napustila misao da moramo, čim za to budu stvoreni uslovi, doći natrag u Srbiju, koju smo smatrali vrlo važnim faktorom za svršetak oslobodilačke borbe. . . Srbija nam je bila važna iz više razloga. Prvi razlog je bio taj što je bilo mnogo kvislinga koji su zaveli strahovit teror protiv naroda. Drugo, mi smo smatrali da se borbom koju smo vodili vodi socijalna borba za novi društveni sistem protiv starog sistema, i da će nam, ako u Srbiji ostavimo ove reakcionarne elemente koji su ostali uz pomoć Nijemaca, biti vrlo teško, pošto mi u Srbiji gledamo jedan od najglavnijih faktora naše nacionalne zajednice, po njenom broju i inače. Mi smo nastojali da u Jugoslaviji Srbija ne bude Vandeja i da reakcionari ne prave od nje jedno žarište koje bi kasnije moglo dovesti do strahovitog građanskog rata. Zato smo mi uvijek i svakom prilikom, gdje je god to bilo moguće, vodili brigu o Srbiji.«¹¹

Vrhovni štab je još u jesen 1943. godine nameravao da u Srbiju uputi jake snage, ali razvoj događaja nije dozvolio da se ova namera ostvari: bilo je potrebno da se mnoge jedinice prethodno reorganizuju, popune i naoružaju kako treba, da se stvore polazne baze u Crnoj Gori, Sandžaku, istočnoj Bosni, da se tamo privuku jedinice i da se u pogodnom momentu preduzme prodor na istok.

¹¹ Tito: Sećar je na dane oslobodilačkog rata i revolucije. »Kommunist«, 6. 4. 1961.

U vezi s tim, 6. decembra 1943. godine Vrhovni štab je dao direktivu 2. korpusu, u kojoj mu je ukazao na značaj Srbije i na nameru da tamo prodre jakim snagama, istakavši značaj operacijskog područja 2. korpusa (Crna Gora, Sandžak, Hercegovina) za ostvarenje te zamisli. Jedinice 2. korpusa dobile su zadatak da vrše dublje ispade u pravcu Morave, Ibra, Kosova i Metohije, uspostave vezu s tamošnjim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, prikupljaju podatke o neprijatelju i prate razvoj događaja u Srbiji, imajući u vidu da bi tamo trebalo upasti najkasnije kad bude uspostavljen drugi front u Evropi. Istovremeno dat je zadatak da se uspostavi veza sa albanskim partizanima u cilju zajedničkih dejstava. Osim ovoga, Stab korpusa je upoznat s tim da Vrhovni štab namerava da do proleća na njegov sektor prebaci znatne snage za vođenje operacije u pravcu Srbije.¹²

U toku proleća i leta¹³ Vrhovni štab je koncentrisao u istočnom delu Crne Gore Operativnu grupu divizija (2. proleterska, 5. i 17. divizija), pod komandom general-potpukovnika Peka Dapčevića, u Sandžaku — 1. proleterski korpus (1. i 6. proleterska divizija), na čelu s političkim komesarom pukovnikom Mijalkom Todorovićem, i u istočnoj Bosni — 12. korpus (16. i 36. divizija), pod komandom general-majora Danila Lekića i političkog komesara pukovnika Stefana Mitrovića. Planom se predviđalo da Operativna grupa divizija prodre na teritoriju Toplice i da pojača tamošnju grupaciju pod komandom Glavnog štaba Srbije, a 1. proleterski i 12. korpus da se probiju

¹² Arhiv VII JNA, k. 7A, reg. br. 48—1.

¹³ U martu 1944. g., sa područja jugoistočne Bosne i iz Sandžaka, Vrhovni štab je uputio 2. proletersku i 5. diviziju u Toplicu i Jablanicu, koje su u to vreme bile najjača žarišta narodnooslobodilačke borbe u Srbiji, kako bi zajedno s tamošnjim jedinicama stvorile oslonac za prodor jačih snaga u Srbiju. Međutim, hitlerovska komanda je odlučno intervenisala angažujući jake nemačke, bugarske, četničke i nedićevske jedinice s ciljem da ne dozvole prodor pomenutih divizija preko Ibra u južnu Srbiju. Posle dvomesečnih neprekidnih borbi protiv nadmoćnijih neprijateljskih snaga na teritoriji zapadne Srbije, trpeći oskudicu u municiji i namirnicama, obe su se divizije, po naređenju Vrhovnog štaba, u drugoj polovini maja povukle u Sandžak.

u zapadnu Srbiju i da zatim preduzmu zajedničku ofanzivu radi oslobođenja Srbije i Beograda.

Nemačka fašistička komanda je pokušala da spreči ostvarenje plana Vrhovnog štaba — proboj u Srbiju. Početkom jula oni su preduzeli ofanzivu na teritoriji Toplice i Jablanice protiv 21, 22, 24. i 25. divizije Narodnooslobodilačke vojske, a u rejonu Sokobanje protiv 23. divizije, s namerom da ih razbiju i što dalje odbace iz doline reke Južne Morave.¹⁴ Žestoke borbe trajale su sve do početka avgusta, kada je, prodorom Operativne grupe divizija preko reke Ibra, pažnja neprijatelja skrenuta prema Kopaoniku. Mada su bile iscrpljene borbama, jedinice u Toplici i Jablanici prešle su u protivnapad i povratile teritoriju izgublenu u toku prethodnih borbi.

Sredinom jula, dok su još vođene borbe u južnoj Srbiji, nemačke okupatorske snage su preduzele ofanzivu protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u istočnom delu Bosne i u istočnom delu Crne Gore, koje su se pripremale za prodor u Srbiju. Ofanziva u istočnom delu Bosne protiv 3. i 12. korpusa počela je 17. jula.¹⁵ Obe strane su imale znatne gubitke, a korpusi NOVJ su bili prinuđeni da se privremeno povuku iz doline reke Drine na zapad, prema planinama Zvijezdi, Konjuhu i Javoru. Izgubivši na taj način povoljnu operacijsku osnovicu za prodor u Srbiju, 12. korpus i 6. proleterska divizija, koja je ovamo prebačena iz zapadnog dela Bosne i privremeno stavljena pod komandu ovog korpusa, krenuli su iz rejona planina Konjuha i Zvijezde prema jugoistoku, s namerom da se prebace preko Drine između Foče i Goražda i da se probiju u Srbiju. Posle žestokih borbi, naročito na komunikacijama Han-Pijesak — Sokolac — Sarajevo, Goražde — Prača — Sarajevo i Foča — Kalinovik,

¹⁴ U jugoslovenskoj vojnoj istoriografiji ta operacija je poznata pod nazivom topličko-jablanička operacija. Nemci su je otpočeli pod nazivom »Trumpf«, a završili pod šifrom »Halali«. U njoj su angažovali delove 22, 27. i 29. bugarske divizije, jake snage četnika i ljotičevaca, Srpski dobrovoljački korpus i delove policijskih pukova.

¹⁵ U ofanzivi su učestvovali: 7. SS divizija (bez 14. puka) i 13. SS divizija, dve ustaško-domobranske brigade i dva četnička korpusa.

ove jedinice su bile prinuđene, pošto su nemačke okupatorske snage posele Drinu, da se probiju na jug. Sredinom avgusta one su izbile na Pivsku planinu, ali ni tamo nisu mogle predahnuti, pošto su bile zahvaćene ofanzivom koju su u to vreme otpočele nemačke okupatorske snage protiv jedinica 2. korpusa NOVJ. Zbog toga je prodor 12. korpusa i 6. proleterske divizije u Srbiju bio privremeno odložen.

U toku tih borbi, kao i kasnije, 12. korpus i 6. proleterska divizija izdržali su ogromne napore. Neprekidni marševi i borbe, kao i nedostatak municije i namirnica, uticali su na to da se njihov sastav znatno smanji. »Već drugi dan borci ne jedu ništa. Neprekidne borbe i gladovanje doveli su nas u težak položaj«¹⁶ — javljao je 14. avgusta radiogramom komandant 12. korpusa vrhovnom komandantu. Sledećeg dana on je ponovo izvestio: »Tri dana borci ništa nisu jeli. Danas smo počeli klati konje, drugog izlaza nema«.¹⁷

I pored teškoća, borci i starešine uporno su izvršavali postavljeni zadatak. Značajnu pomoć jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije pružali su tih dana anglo-američki i sovjetski avijatičari koji su ih snabdevali iz baza u Italiji i evakuisali ranjenike.¹⁸

Sredinom jula nemačke okupatorske snage su u istočnom delu Crne Gore i u Sandžaku otpočele napade na jedinice 2. korpusa i Operativne grupe divizija.¹⁹ U žestokim borbama, koje su trajale do početka avgusta, jedinice Narodnooslobodilačke vojske, vešto manevrišući, nanеле su neprijatelju velike gubitke i razbile 21. SS diviziju. Međutim, zbog ovih borbi, prodor Operativne grupe divizija u Srbiju odložen je za nekoliko dana.

¹⁶ Arhiv VII JNA, k. 589, reg. br. 8—24/10.

¹⁷ Isto, k. 589, reg. br. 8—25/10.

¹⁸ Sa improvizovanog aerodroma kod sela Brezana (blizu Savnika), 22. avgusta, 36 transportnih savezničkih aviona, pod zaštitom 50 lovaca, u nekoliko letova evakuisali su u bazu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i u savezničke bolnice u Italiji 1059 ranjenika iz 2. i 12. korpusa i 6. proleterske divizije.

¹⁹ U toj operaciji, pod nazivom »Draufgenger«, angažovani su 21. SS divizija »Skenderbeg«, 14. puk 7. SS divizije, jedinice 181. divizije, borbena grupa »Krempler«, delovi bugarske 24. divizije i 4. četnički jurišni korpus.

Krenuvši 28. jula iz rejonu Berana (sada Ivangrad) u pravcu Srbije, Operativna grupa divizija je početkom avgusta forsirala reku Ibar i izbila na planinu Kopaonik, gde je razbila jake četničke snage i otvorila put za prodor u Toplicu. Nastavljajući nastupanje, ona je 8. avgusta zauzela Brus, a posle dva dana i Aleksandrovac i povezala se sa divizijama koje su pod komandom Glavnog štaba Srbije dejstvovala u Toplici. Na taj način, Operativna grupa divizija uspešno je izvršila dobijeni zadatak. U rejonu Kopaonika, Toplice, Župe i Jastrepca ona je ostala do početka septembra vodeći uspešne borbe protiv nemačkih, bugarskih i kvislinških snaga. U to vreme 2. proleterska divizija je bila stavljena pod komandu Glavnog štaba Srbije, a u sastav Operativne grupe divizija ušla je 21. divizija.

Narod Toplice i okolnih oblasti dočekaio je Operativnu grupu divizija s puno pažnje i ljubavi. Uprkos surovom okupatorovom teroru, narod ovog ustaničkog kraja i do tada se uporno borio i slao svoju decu u partizanske odrede i druge jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, pa je i sada popunio proređene jedinice Operativne grupe divizija, uveren da se samo borbom može doći do slobode.

Mnoga sela ovog kraja bila su potpuno uništena. Pored drugih masovnih zločina fašističkih okupatora, poznat je onaj u selu Garu gde je streljano ili odvedeno u Nemačku preko 1.500 ljudi, mahom žena i dece, i spaljeno 160 kuća.

Posle izbijanja Operativne grupe divizija na Kopaonik, nemački fašisti su, očekujući prodor novih jugoslovenskih jedinica u taj rejon, preduzeli 12. avgusta ofanzivu²⁰ protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske u Sandžaku i severoistočnom delu Crne Gore, s ciljem da im spreče prodor u Srbiju. U tim borbama, koje su trajale do početka septembra, učestvovala su 1. proleterska, 3. i 37. divizija, a nešto kasnije i 12. korpus i 6. proleterska

²⁰ U toj operaciji, nazvanoj »Ribecal«, učestvovali su: nemačka 1. brdska divizija, 7. SS divizija, nekoliko pukovskih grupa (iz 181. nemačke, 24. bugarske divizije i iz drugih), 2. puk divizije »Brandenburg«, kao i četnici.

divizija. Žestoke borbe vođene su u dolini reka Lima i Tare, na Kamenj gori, Sinjajevini, Durmitoru i Pivskoj planini. Da bi zadržao inicijativu u svojim rukama i preneo težište borbenih dejstava u Srbiju, Vrhovni štab je naredio 1. proleterskom i 12. korpusu da se ne upuštaju u teške i dugotrajne borbe, već da čuvaju snage za prodor u Srbiju. Koristeći međuprostore u neprijateljskom borbenom poretku, 1. proleterski korpus je pod borbom počeo da se probija na severoistok, u pravcu Srbije, dok je 12. korpus krenuo sa Pivske planine na jugozapad, u Hercegovinu, da bi obilaznim manevrom preko jugoistočnog dela Bosne ponovo izbio na Drinu i prebacio se u Srbiju.

Posle borbi na Kamenj gori i kod Pljevalja, 1. proleterska divizija se noću 20/21. avgusta, pod zaštitom jedinica 37. divizije, prebacila preko reke Lima južno od Priboja, rasterala četnike i zauzela Priboj. U daljem prodoru ona je razbila četnike na Zlatiboru i zauzela Čajetinu.

U borbama na Zlatiboru 23. avgusta 1944, s pištoljem u ruci progoneći razbijene četničke jedinice, smrtno ranjen u grudi, pao je narodni heroj Krsto Bajić, politički komesar 3. krajiške brigade. »To svetlucanje suza kraj plamena sveca i luča« — zapisao je komesarov ratni drug — »prvo grumenje zemlje u prohladnoj noći, pretvorili su šumu u najtužniji prizor. Pogreb je trajao nešto duže, jer su se borci sporo razilazili. Teško su se rastajali od svog mrtvog komesara. . . mada je trebalo požuriti za jedinicama, koje su nastupale prema Užicu. . .«

Nastavljajući napredovanje, 1. proleterska divizija potisnula je delove bugarske okupacione 24. divizije sa "Zlatibora, zauzela Palisat i otvorila sebi put u zapadnu Srbiju. Posle oslobođenja Zlatibora, divizija je dobila zadatak da, manevrujući u tom rejonu, sačeka 6. proletersku diviziju, koja je, posle forsiranja reka Tare i Lima, početkom septembra, također izbila na Zlatibor. Tako je 1. proleterski korpus čvrsto stao na tlo Srbije.

»U Srbiji smo! Vraćaju se u svoju Srbiju i oni koji su se pre gotovo tri godine, onih tmurnih decembarskih dana 1941, umorni, tužni, izranjavani, povlačili baš ovuda ka Sandžaku« — zabeležio je jedan borac 1. proleterske

brigade. — »Vraćaju se u koloni Kragujevačkog bataljona i preživeli borci iz tog grada — mučenika. Tu su komandant Keša, njegov zamenik Milović, politički komesar Ševo, zatim Andra, mali Milinko, Šop, Vlada i još neki drugi. . . Ide, vraća se u Srbiju kolona Kragujevačkog bataljona, a u njoj je najmanje Kragujevčana. Tek poneki koji koraca na čelu ili začelju bataljona i čete kao komandir ili politički komesar. A upražnjena mesta između njih zauzeli smo mi, njihovi drugovi iz Bosne, Dalmacije, Crne Gore. . .« — zabeležio je jedan borac Kragujevačkog bataljona.

U isto vreme je i 12. korpus, probijajući se iz Hercegovine u Srbiju, posle dvanaestodnevnog napornog marša, izbio na reku Drinu severno od Višegrada. Pošto je odbio napad jedinica 7. SS divizije, ustaša i četnika, on se noću 5/6. septembra prebacio preko Drine i izbio na planinu Taru, gde se povezao s delovima 1. proleterske divizije. Prethodnog dana vrhovni komandant je naredio 11. diviziji da iz istočnog dela Bosne pređe u Srbiju, u oblast planine Cera, i da uđe u sastav 12. korpusa.

Na taj način, početkom septembra u Srbiju se probilo* sedam divizija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.. Ostvaren je prvi deo plana Vrhovnog štaba o prenošenju težišta borbenih dejstava u Srbiju. Ove jedinice mogle su sada brzo da izbiju u Šumadiju i da, zajedno s pet divizija koje su bile pod komandom Glavnog štaba Srbije, potpuno ostvare plan Vrhovnog štaba za oslobođenje cele Srbije.

Mogućnost brzog prodora Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Crvene armije kroz Srbiju u rejon Beograda stvarala je opasnost za grupu armija »E« u Grčkoj da bude odsečena, a zatim i uništena. Da bi obrazovao front odbrane protiv južnog krila Crvene armije, vrhovni komandant nemačkih okupatorskih snaga za Jugoistok otpočeo je krajem avgusta da dovlači pojedine jedinice iz Grčke i južnog dela Jugoslavije u Banat i istočni deo Srbije, i to: 4. SS policijsku oklopnu diviziju iz severne Grčke u Banat, 1. brdsku diviziju iz Sandžaka i Crne Gore prema Nišu, 7. SS diviziju »Princ Eugen« iz rejonu Višegrada takođe ka Nišu, 92. motorizovanu brigadu i 1. puk

divizije »Brandenburg« iz Dalmacije prema Vršcu i Beloj Crkvi, 11. poljsku vazduhoplovnu diviziju iz Atike ka Beogradu. Nešto kasnije (17. septembra) usledilo je naređenje za prebacivanje i 117. lovačke divizije iz Atike u rejon istočno od Beograda.²¹

U to vreme na Balkanu su se nalazile sledeće nemačke okupatorske snage: grupa armija »F« pod komandom general-feldmaršala fon Vajksa, koji je istovremeno bio i vrhovni komandant nemačkih okupatorskih snaga za Jugoistok. Njemu je bila potčinjena 2. tenkovska armija, raspoređena u Hrvatskoj, Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori i Albaniji, grupa armija »E«, koja je dejstvovala u Grčkoj (sa ostrvima),²² i jedinice koje su bile u Srbiji pod komandom vojnog komandanta za Srbiju. Osim kopnenih snaga, u Grčkoj su se nalazile i znatne nemačke pomorske i vazduhoplovne snage.

Komandant hitlerovskih snaga u Srbiji general Felber dobio je zadatak da organizuje odbranu na liniji: selo Klisura (kod Vlasine, na jugoslovensko-bugarskoj granici) — Bela Palanka — Kladovo. Istovremeno se 22. pešadijska divizija hitno prebacivala vazдушnim putem sa Krita u Solun radi angažovanja u Makedoniji i organizovanja fronta odbrane na donjem toku reke Strume. Za rukovođenje borbama u Makedoniji, komandant grupe armija »E« odredio je generala Šoerlena, stavivši pod njegovu komandu 11. poljsku vazduhoplovnu diviziju, koja se, po ranijem naređenju, kretala prema Beogradu.

²¹ Jedanaesta poljska vazduhoplovna divizija nije nikad stigla u rejon Beograda, jer je posle kapitulacije carske Bugarske bila angažovana u Makedoniji. A 117. lovačka divizija došla je u istočnu Srbiju nekompletna.

- Grupi armija »E«, pod komandom general-pukovnika Lera, bili su potčinjeni: 68. armijski korpus u Atini (11. poljska vazduhoplovna divizija u Atini, 41. tvrđavska i 117. lovačka divizija na Peloponezu), 22. brdski armijski korpus u Janjini (104. lovačka divizija u zapadnoj Grčkoj, 964, 966. i 1017. tvrđavska brigada na Jonskim ostrvima), 91. armijski korpus u Solunu (4. SS policijska oklopna divizija i 963. tvrđavska brigada u severnoj Grčkoj), Komandant Krita (22. pešadijska i 133. tvrđavska divizija na Kritu) i Komandant južne Egeje (jurišna divizija »Rodos« i 967. tvrđavska brigada na Rodosu i okolnim ostrvima). Sve ove jedinice brojale su oko 350.000 ljudi.

Jedinice 11. i 22. divizije obrazovale su odbrambeni front na liniji Orfano — donji tok Strume — Novo Selo — Berovo — Carevo Selo — prostor između Krive Palanke i Stracina — Bujanovac,²³ i time obezbedile komunikacije koje vode iz Grčke preko Makedonije na sever. Istovremeno, vrhovni komandant za Jugoistok potčinio je grupi armija »E« 21. armijski korpus,²⁴ koji se nalazio u Albaniji i Crnoj Gori. Pokušaj 11. poljske vazduhoplovne divizije da udarom od Kumanova na sever odbaci jedinice 13. korpusa NOVJ i da ovlada komunikacijama u dolini reke Južne Morave bio je bezuspešan. Tako su komunikacije u dolini reke Ibra ostale jedina veza između nemačkih snaga u Grčkoj i Makedoniji i snaga u Srbiji.

Radi pojačanja jedinica u rejonu Beograda, krajem septembra hitlerovci su prebacili iz Grčke 18. SS policijski puk, a početkom oktobra — jedan puk divizije »Rodos«. Pored toga, vrhovni komandant za Jugoistok početkom oktobra je naredio da se u rejon Beograda hitno uputi pet pukovskih grupa: tri iz grupe armija »E« (iz 297, 104. i 181. divizije) i dve iz 2. tenkovske armije (iz 264. i 118. divizije).²⁵

Nepovoljan razvoj događaja na Balkanu za fašističku Nemačku prinudio je Hitlera da 3. oktobra izda naređenje da se prekine prebacivanje jedinica sa ostrva Jegejskog mora, da se evakuišu jedinice iz Grčke, južne Makedonije i južne Albanije i da se organizuje odbrana na »plavoj liniji«: Skadar — Skoplje — selo Klisura, gde treba uspostaviti tesnu vezu sa odbranom armijske grupe »Srbija«.

Međutim, pošto su uspešna dejstva Crvene armije na Balkanu i jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Srbiji osujetila te Hitlerove planove, on je bio pri-

²³ Arhiv VII JNA, k. 70, reg. br. 1/1: saslušanje general-pukovnika Lera.

²⁴ U 21. armijski korpus ulazile su: 181. i 297. pešadijska divizija i 21. brdska SS divizija »Skenderbeg«.

²⁵ Zbog brzog prodora jedinica Crvene armije i jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u dolinu reke Velike Morave i prema Beogradu, te grupe, izuzev 750. puka 118. lovačke divizije, nisu uspele da se probiju do određenog mesta.

nuđen da izda naređenje za povlačenje glavnih snaga grupe armija »E« prema Beogradu, a 21. armijskog korpusa pravcem Skadar — Podgorica (sada Titograd) — Nikšić — Mostar.

Krajem septembra u sastavu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije bilo je 14 korpusa (50 divizija), veliki broj brigada i partizanskih odreda i Korpus narodne odbrane, koji je sačinjavala jedna divizija i nekoliko brigada i bataljona.²⁶

Pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba bile su sledeće jedinice: 1. proleterski korpus (1, 5, 6, 17. i 21. divizija) i 12. korpus (11, 16. i 36. divizija), koji su se nalazili u zapadnoj Srbiji i Šumadiji, 2. korpus (3, 29. i 37. divizija i Primorska operativna grupa), u Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini, 3. korpus (27, 28. i 38. divizija), u istočnoj Bosni i 5. korpus (4, 10, 39. i 53. divizija), u zapadnoj i srednjoj Bosni.

Pod komandom Glavnog štaba Srbije bili su: 13. korpus (22, 24, 46. i 47. divizija), koji je bio dislociran u južnoj Srbiji, 14. korpus (23, 25. i 45. divizija), u istočnoj Srbiji, 2. proleterska divizija, južno od Kruševca, i Operativni štab za Kosovo i Metohiju, sa grupom brigada i odreda u toj oblasti i u južnoj Srbiji.

Pod komandom Glavnog štaba Makedonije bile su 41, 42, 48. i 49. divizija, u zapadnoj, i 50. divizija, u istočnoj Makedoniji.

Pod komandom Glavnog štaba Hrvatske bili su: 6. korpus (12. i 40. divizija), u Slavoniji, 10. korpus (32. i 33. divizija), u Hrvatskom zagorju, 4. korpus (7, 8. i 34. divizija i Unska operativna grupa), na Kordunu, u Baniji i delimično u Slavoniji, 11. korpus (13, 35. i 43. divizija), u Lici, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i u Istri, 8. korpus (9, 19, 20. i 26. divizija), u Dalmaciji i delimično u zapadnoj Bosni.

²⁶ Korpus narodne odbrane (KNOJ) formiran je, odlukom Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, 15. 8. 1944, za održavanje reda u pozadini NOVJ i na oslobođenoj teritoriji.

Pod komandom Glavnog štaba Slovenije bili su: 7. korpus (5. i 18. divizija), južno od Ljubljane, 9. korpus (30. i 31. divizija), u zapadnom delu Slovenije i u Slovenačkom primorju, 4. operativna zona (14. divizija i partizanski odredi), u severoistočnom delu Slovenije.

Pod komandom Glavnog štaba Vojvodine bile su brigade i partizanski odredi u Banatu, Bačkoj, Sremu i Baranji.

Pod komandom Štaba Ratne mornarice NOVJ bile su jedinice ratne mornarice na Jadranskom moru.

Ukupna jačina Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije iznosila je tada oko 400.000 boraca.

Na teritoriji Jugoslavije neprijateljske jedinice su se u to vreme nalazile u sledećem rasporedu:

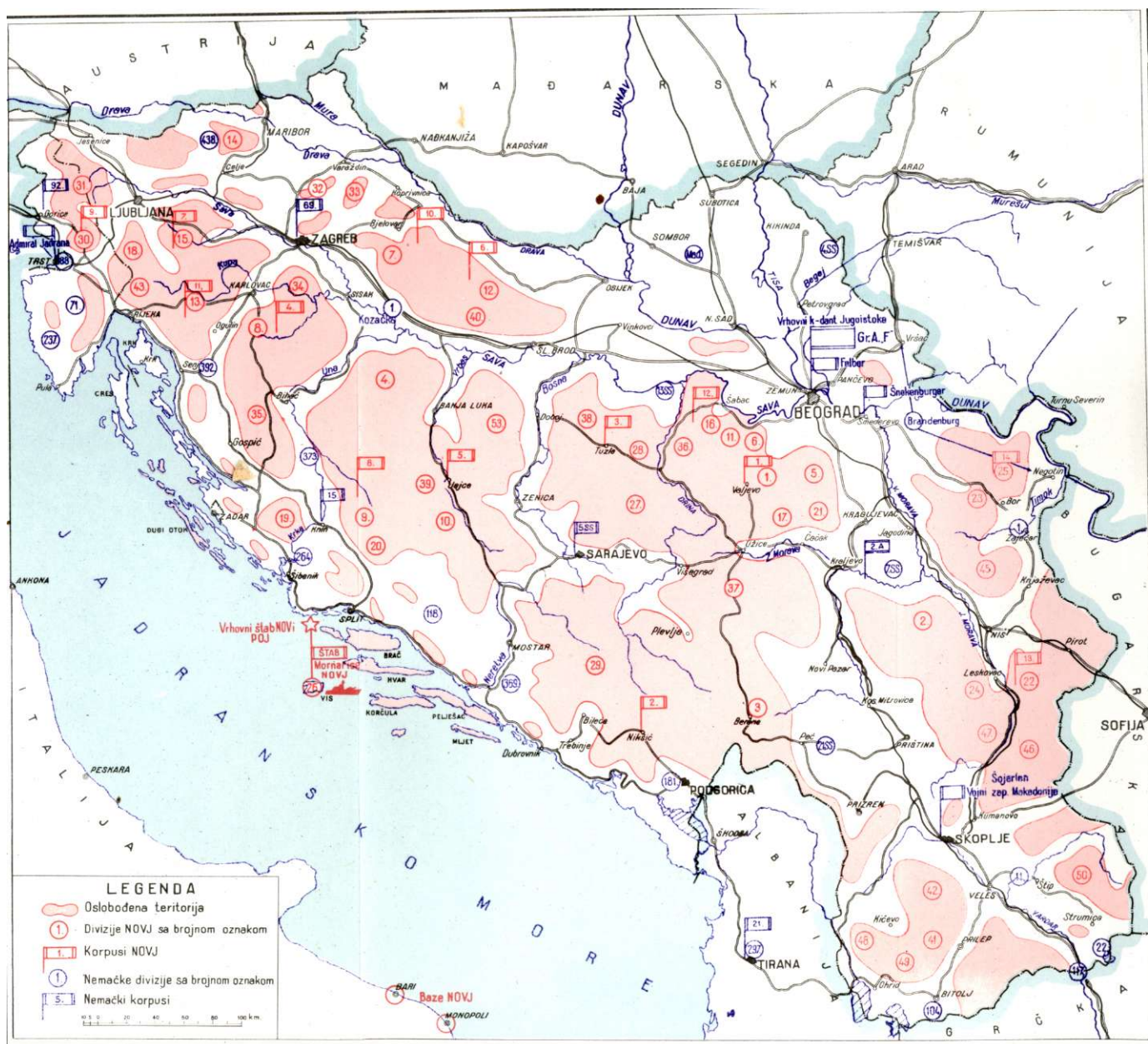
— na istočnoj' jugoslovenskoj granici, prema jedinicama Crvene armije i nove Bugarske armije: 4. SS policijska oklopna divizija u Banatu, delovi divizije »Brandenburg« kod Vršca i Negotina, 1. brdska divizija u rejonu Zaječar, Bela Palanka, Niš, 7. SS »Lvizija« »Princ Eugen« u rejonu Čačak, Kragujevac, Kruševac i na maršu prema Nišu, 11. poljska vazduhoplovna divizija u rejonu Carevo Selo, Kriva Palanka, Kumanovo, Štip, delovi 22. pešadijske divizije u rejonu Strumice i u pokretu od Soluna;

— u pokretu iz Grčke: 117. lovačka divizija (njeni prednji delovi nalazili su se kod Đevdelije) i 104. lovačka divizija sa prednjim delovima kod Bitolja;

21. brdski armijski korpus: 181. pešadijska divizija u rejonu Podgorica (Titograd), Boka Kotorska, Bar (deo snaga u Skadru), 21. SS brdska divizija »Skenderbeg« na Kosovu i Metohiji, 297. pešadijska divizija u Strugi i Debru (glavne snage u Albaniji);

— 5. SS brdski armijski korpus: 369. legionarska divizija u rejonu Trebinje, Dubrovnik, ušće reke Neretve, Mostar, Nevesinje, 118. lovačka divizija na jadranskoj obali između reka Neretve i Cetine, 13. SS divizija u rejonu Bijeljina, Brčko;

oslobodena TeriTORioA u ougoslaviioi i GRUPisAr-oe snaga novo i okupatora pred krao
SePTSMSRA 1944. GODINO-

— 15. brdski armijski korpus: 264. pešadijska divizija u Zadru, Šibeniku, Splitu i Drnišu, 373. legionarska divizija u rejonu Knin, Gračac, Donji Lapac, Bihać, 392. legionarska divizija u rejonu Gospić, Otočac, Senj, Ogulin;

— 69. specijalni armijski korpus: 1. kozačka konjička divizija, duž železničke pruge Zagreb — Slavonski Brod;

— 97. armijski korpus: jedinice 188. rezervne divizije u rejonu Postojna, Sežana (glavne snage u Trstu), 71. i 237. pešadijska divizija u Istri;

— jedinice 18. korpusne oblasti: 438. divizija u rejonu Kranj, Celje, Dravograd (ostale jedinice u Austriji);

— ratna mornarica na Jadranskom moru.

Prema tome u Jugoslaviji se krajem septembra 1944. godine nalazilo 14 kompletnih i 8 nepotpunih nemačkih divizija. Osim toga, hitlerovci su raspolagali velikim brojem različitih bataljona i pukova. Ukupan broj nemačkih snaga iznosio je 270.000 ljudi. Pored toga, u Bačkoj, Baranji i Međumurju nalazili su se delovi pet mađarskih divizija i druge manje jedinice ukupne jačine oko 30.000 vojnika. Tako je u Jugoslaviji bilo ukupno oko 300.000 okupatorskih vojnika.

Pored okupatorskih, u Jugoslaviji su se nalazile i kvislinške vojne formacije: vojne snage tzv. Nezavisne Države Hrvatske: 37 ustaško-domobranskih brigada i niz manjih jedinica u Hrvatskoj, Sremu, Bosni i Hercegovini — svega oko 150.000; četnici u Srbiji, Crnoj Gori i u nekim krajevima Bosne i Hercegovine i Hrvatske gde su živeli Srbi — svega oko 60.000; Nedićeva Srpska državna straža u Srbiji — svega oko 17.000; ruski belogardejski korpus u Srbiji — svega oko 6.000; balisti u Makedoniji, na Kosovu i Metohiji — svega oko 15.000; domobranstvo u Sloveniji — svega oko 14.000; muslimanska milicija u Bosni i Hercegovini — svega oko 4.000. Kvislinške snage su brojale ukupno 270.000 ljudi.

Tako je ukupan broj svih neprijateljskih jedinica iznosio oko 570.000.

Kao što se vidi, okupatori su, zajedno sa kvislinzima, još uvek imali brojnu nadmoćnost u vojnim snagama.

Međutim, zbog raspadanja i kolebanja u jedinicama domaćih izdajnika, kao i zbog velikog priliva novih boraca u jedinice NOVJ, odnos snaga brzo se menjao u korist ovih drugih.

Ocenivši političku i strategijsku situaciju koja je nastala u septembru 1944. godine na Balkanu, sovjetska vlada i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije došli su do zaključka da su neophodna i celishodna zajednička dejstva jedinica Crvene armije i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije s ciljem da se što pre oslobode još neoslobođeni istočni krajevi zemlje i glavni grad Beograd.

Sovjetske oružane snage i Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, imajući bogato borbeno iskustvo, bili su u stanju da časno ispune svoje zadatke u beogradskoj operaciji.